

Vrijzinnige Gemeente Zierikzee 22 juni 2025

De Bergrede – gelezen: Mt. 5, 38-48 – drempeltekst Mt. 5,13-16

Toespraak Franck Ploum

1.

Waar gaat het om in ons leven en in ons leven met elkaar? Wat is er nodig om topt een goed samenleven te komen en een wereld op te bouwen die de moeite van het leven waard is? Deze vragen lijken op het wereldtoneel aan dovemans oren te zijn gericht. De raketten vliegen ons om de oren en het antwoord wordt gezocht in nog meer bewapening en niet in toenadering en nieuwe omgangsvormen die tot vrede kunnen leiden. We lijken in een vicieuze cirkel terecht te zijn gekomen van kwaad tot erger. Zijn er nog bemoedigende woorden te vinden? Zijn er nog richtinggevende woorden die ons kunnen helpen overeind te blijven in deze chaos, woorden die ons niet alleen bemoedigen maar ons ook helpen weerwoord te geven tegen alle woorden van haat, geweld, en verdeeldheid?

Je zou kunnen zeggen dat de Bergrede van Jezus, zoals de evangelist Matteüs die heeft gecomponeerd, een poging daartoe is. Uiteraard zijn het woorden voor de leerlingen van toen. Maar door de eeuwen heen blijkt het een tekst te zijn die velen geïnspireerd heeft en bemoedigd in tijden van crisis. In de Bergrede wordt de kern van Jezus' boodschap bij elkaar gezet. Dat wil zeggen, de kern, zoals de schrijver van dit evangelie dat ziet.

2.

Onderdeel van die uitspraken zijn de zogenoemde antithesen, waarvan we er zojuist 2 hoorden. In totaal zijn het er zes. Zes keer: jullie hebben gehoord dat, maar ik zeg jullie.... Eeuwenlang zijn ze als splijtzwam gebruikt tussen jodendom en christendom, alsof Jezus hier afstand zou doen van zijn eigen Joodse traditie. Belangrijk is echter dat wij ons realiseren dat deze uitspraken van Jezus worden voorafgegaan door een ander belangrijk zinnetje: Ik zal aan de Thora, geen jota, geen tittel veranderen.

Maar om zelfs de kleinste geboden te kunnen naleven, is er wel een aanscherping nodig volgens Jezus. Een aanscherping die niet zo zeer betrekking heeft op de 'wet' maar op de wijze waarop geboden functioneren in de omgang tussen mensen. Jezus kiest voor een eigen interpretatie van de Thora en de gegeven woorden van bevrijding. Door de nadruk te leggen op de rechtvaardigheid die onder de woorden schuilgaat en niet op de letterlijke naleving ervan, op de geest en niet op de letter, neemt hij geen afstand van de inhoud maar onderwijst hij de leerlingen in een nieuwe omgang met de Thora. Zoals gezegd, is dit vaak onterecht gelezen als een polemieek die Jezus losweekt van zijn eigen traditie.

Jezus was zeker niet de enige die op deze manier de Thora interpreteerde, het was een beweging die al enige tijd binnen het Jodendom gaande was. We vinden deze gedachten dan ook in diverse andere joodse geschriften terug. De 'maar ik zeg jullie'-uitspraken zijn geen ontkrachting van wat geschreven staat. Het is geen afschaffing, het is een radicalisering tot in de kern (de wortel) van de zaak. En dat gebeurt hier op een manier die een bekende leerhuismethode is binnen de rabbijnse traditie.

Hoe ziet dat patroon eruit? Jezus citeert uit de Thora: *Jij zult niet moorden*. Dan komt hij met een eerste uitleg, die hij ontleent aan de traditie: *Al wie moordt, zal*

onderworpen worden aan het gericht. En ten slotte geeft hij zijn eigen uitleg. Dat 'Maar ik zeg jullie' zou je als volgt kunnen parafraseren: 'Welnu, mijn commentaar luidt' of 'verdere studie leert, wat mij betreft'. Zo gaat een Joodse leraar in zijn Thora-onderricht te werk. (Van Heusden, 2020)

3.

Het is een hele serie, de richtinggevende woorden die Jezus aanhaalt om ze opnieuw te interpreteren. Woorden die als het ware opnieuw met actuele betekenis moeten worden geladen. Jezus is binnen de Joodse traditie niet de eerste die iets zegt over een niet al te strenge houding ten opzichte van je vijanden. In het boek Spreuken bijvoorbeeld vinden we op twee plekken nadrukkelijk het advies om zorg te dragen voor je vijand.

Komt je vijand ten val, verheug je niet,
struikelt hij, laat je hart niet juichen.
Want JHWH, als hij het ziet, hij keurt het af
en neemt van je vijand zijn woede terug. *Spreuken 24,17-18*

Heeft je vijand honger, geef hem brood te eten,
heeft hij dorst, geef hem water te drinken -
zo stapel je gloeiende kolen op zijn hoofd
en JHWH zal het je lonen. *Spreuken 25,21-22*

In deze adviezen schuilt echter ook een stuk eigenbelang. Het eerste advies wordt gevolgd door de waarschuwing dat God anders zijn woede op jou zal richten. En na het tweede advies volgt er ook een interessant gegeven, namelijk dat je dan beloond wordt vanwege het feit dat je gloeiende kolen op iemands hoofd stapelt.

Gloeiende kolen op iemands hoofd stapelen betekent dat je iemand die jou iets oplegt of ergens toe verplicht de macht ontnemt door meer te doen dan van je geëist wordt. Daaraan refereren de tekst als gezegd wordt: wordt je hemd gevraagd, geef dan ook je mantel, wordt er een mijl geëist, loop er twee.

Het is algemeen bekend dat de belastingen die door de Romeinen werden opgelegd aan de bevolking in Judea ondraaglijk hoog waren sinds de invoering van de 'fiscus Judaicus', de zogenoemde Joden-belasting van na het jaar 70. Mensen gingen schulden maken. Schulden waren dus een groot probleem. Op het moment dat je bij iemand in de schulden stond, kon die persoon als onderpand je mantel eisen, zolang die maar aan het eind van de dag weer teruggeven werd, zodat je nog ergens in kon slapen. Dat is de achtergrond van de uitspraak over het onderkleed. Naaktheid was een schande en de schaamte ervan was nog groter voor degene die de naaktheid veroorzaakte of aanschouwde dan voor de naakte zelf. Door de raad van Jezus op te volgen, stelde de schuldenaar de schuldeiser in het beklaagdenbankje. Hiermee werden de rollen dus omgedraaid en werd het rechtssysteem ondermijnd en uitgedaagd.

Zo'n zelfde omkering van rollen en ondermijning van gezag is te lezen in het voorbeeld van het meelopen van de mijl. Het was een Romeins soldaat toegestaan om een willekeurige voorbijganger te bevelen om zijn last te dragen (denk hierbij ook aan het verhaal van Simon

van Cyrene die opgedragen werd het kruis van Jezus een stuk te dragen). Het was hem echter niet toegestaan om iemand meer dan een mijl mee te laten lopen. Door dit, uit jezelf, wel te doen komt de soldaat in een moeilijke positie terecht en verliest hij als het ware de controle over de situatie.

Ook het toekeren van de andere wang past in dit patroon. Door het kwaad niet met kwaad, maar met het goede te beantwoorden maak je jezelf los van de kwaadwillende ander. In de Bergrede is het Jezus niet zo zeer te doen om de beloning of om het eigen belang, maar om een halt toe te roepen aan de kringloop van het kwaad. Wil het Koninkrijk van God daadwerkelijk baanbreken dan moet de vicieuze cirkel van kwaad tot erger worden doorbroken en moeten liefde en rechtvaardigheid leidend worden.

4.

De houding ten opzichte van je vijand, je tegenstander, je onderdrukker moet niet ingegeven worden door het oude patroon van vergelding, maar door de overtreffende trap van het goede. Het gaat om een streven naar wat goed is en niet om een passende reactie op wat kwaad is.

Wie erin slaagt zo invulling te geven aan de richtlijnen van de Thora, die is in staat om kind van God te worden (Mt, 5,44-45). 'Worden' staat er, je bent het kennelijk niet vanzelf. Het is een wordingsweg, waarop je gaandeweg kind van God wordt.

Het is een route waarin alle drempels die de liefde voor de naaste, en zelfs voor de vermeende vijand, in de weg staan uit de weg worden geruimd. (Lapide, 1984). Jezus kiest in de Bergrede een nieuwe route. Geen vlucht uit de werkelijkheid en ook geen passiviteit ten aanzien van de heersende macht of heersende verhoudingen, ook geen gewelddadige revolutie. De grote filosoof Emmanuel Levinas wijst er op dat Bijbelse uitspraken over de omgang met het kwaad in en tussen mensen, zoals we die in de Thora tegenkomen, door Rabbijnen altijd uitgelegd zijn in het licht van de geest van het hele Bijbelse verhaal. Die geest is er een van rechtvaardigheid.

Menselijkheid, zo zegt Levinas, ontstaat naarmate de mens in staat is om een dodelijk vergrijp terug te brengen tot een geschil binnen de maatschappelijke orde, en om het straffen ondergeschikt te maken aan een herstel van wat nog goed te maken valt.

5.

In heel de Bijbel is er voortdurend sprake van liefde en liefhebben. Dus ook in de Bergrede als kerndocument van Jezus' optreden. Het liefhebben van je naaste en zelfs liefde voor je vijand behoort tot de kernopdrachten. Een steeds terugkerende opdracht is de liefde voor de vreemdeling, waaraan de herinnering aan het eigen vreemdeling zijn wordt gekoppeld.

Liefhebben in bijbelse zin is zorgdragen voor iemand. Is zorgen dat iemand een fatsoenlijk leven kan leiden en in staat is om in het noodzakelijke levensonderhoud te voorzien. Die liefdevolle omgang met de vreemdeling is in het Bijbelse verhaal richtinggevend en maatgevend. Meer dan dertig keer wordt in de Bijbel de morele stand van het volk afgemeten aan zijn omgang met de vreemdeling. Het Bijbelse begrip liefhebben gaat dus over solidariteit, over liefde als solidariteit.

Zorg dat ieder mens kan bestaan, dat ieder mens kans van leven heeft. De Bergrede reikt ons deze gedachte aan om te komen tot een nieuwe wereld, waar niet langer hoeft te worden gevochten voor levenskansen, waar niet langer de hebzucht van de een de armoede van de ander veroorzaakt.

Het onderhouden van de Thora vraagt om meer dan het naleven van de regel. Het gaat om een werkelijke levenshouding die gericht is op een andere toekomst voor deze wereld. Het vraagt om liefde als solidariteit.

Daarom stelt Jezus een nieuwe interpretatie van de leefregels voor. Deze nieuwe interpretatie is niet gericht op wat er minimaal van je gevraagd wordt, maar op een streven naar de overtreffende trap van het goede. Jezus spreekt over 'volmaaktheid'. En niet zomaar volmaaktheid in vergelijking met anderen, je medemens, je vriend of vijand, maar een goddelijke volmaaktheid: *Weest dan volmaakt, jullie, zoals jullie hemelse vader volmaakt is.* (Mt 5,48).

Voor Jezus gaat het niet om wat in de ogen van de mensen rechtvaardig is te doen, maar wat in de ogen van God rechtvaardig is te doen. Het gaat hem niet om wat wij onder liefde verstaan, maar wat God onder liefde verstaat. Jezus wil dat zijn volgelingen steeds weer streven naar de intrinsieke verbinding tussen die richtinggevende stem en henzelf. In de Thora wordt dit verbeeld in dat verhaal van Mozes op de berg in gesprek met God. In de Bergrede worden volgelingen opgeroepen vertolkers en spreekbuis van die stem te zijn.

6.

Leven volgens de Thora, de leefregels, de richtingwijzer van het koninkrijk, is dus niet een kwestie van de afspraken nakomen. Ik heb mijn lijstje afgewerkt, ik heb me keurig gedragen, dus mijn rode loper kan worden uitgerold. Er is meer nodig dan je lijstje afwerken en zorgen dat je niet buiten de paden wandelt. Het is ook niet een ethisch vergezicht. Het gaat om een gerichtheid, een 'Sitz im Leben'.

Het is niet alleen 'wat' heb je gedaan, maar 'hoe' heb je de dingen gedaan. Met welke intentie, vanuit welke gedachte, met welke gerichtheid heb je gehandeld? Alleen vanuit eigenbelang, of vanuit het belang van een ander, of een algemeen belang? En dan kan het zijn dat je keuzes hebt gemaakt, of hebt moeten maken, die misschien niet volgens het lijstje zijn, maar die vanwege de intentie, de gerichtheid, toch de juiste waren op dat moment.

Dat het ons mag lukken zo te leven met elkaar
Zeg Amen. Dat het zo moge zijn.